

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Nauczanie papieża Franciszka o rodzinie w kontekście jej powołania do ewangelizacji i wychowania

Author: Przemysław Sawa

Citation style: Sawa Przemysław. (2016). Nauczanie papieża Franciszka o rodzinie w kontekście jej powołania do ewangelizacji i wychowania. "Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne"(2016, z. 1, s. 58-78).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ks. PRZEMYSŁAW SAWA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

NAUCZANIE PAPIEŻA FRANCISZKA O RODZINIE W KONTEKŚCIE JEJ POWOŁANIA DO EWANGELIZACJI I WYCHOWANIA

POPE FRANCIS' TEACHING ABOUT FAMILY IN THE CONTEXT OF ITS VOCATION TO EVANGELIZATION AND UPBRINGING

ABSTRACT

W nauczaniu papieża Franciszka szczególne miejsce zajmuje refleksja nad rolą rodziny w procesie ewangelizacji i formacji wiary. Punktem wyjścia jest tutaj właściwa antropologia (komplementarność kobiety i mężczyzny, odpowiednie role w rodzinie) oraz teologiczne podstawy (doświadczenie Boga, rodzina zakorzeniona w łasce sakramentu małżeństwa).

Świadomość tego fundamentu jest niezbędna w kontekście trudności i zagrożeń dotyczących współczesnej rodziny. Wśród tych negatywnych wpływów należy widzieć przede wszystkim konsumizm, materializm, bezbożny styl życia, współczesne bożki, problemy społeczne i ekonomiczne, jak również ideologie uderzające w rodzinę i wpływające na społeczny kształt rzeczywistości.

W takiej perspektywie tym bardziej konieczne staje się wyeksponowanie zasadniczych zadań stojących przed rodziną. Rodzina jest więc szkołą człowieczeństwa, życia duchowego i eklesjalnego, życia społecznego i ewangelizacji. W realizacji tego szerokiego posłannictwa rodzina powinna mieć wielowymiarowe wsparcie od całego Kościoła, w szczególności od ruchów i stowarzyszeń katolickich.

An issue which is of particular importance in the teaching of pope Francis is the reflection on the role of the family in the process of evangelization and the formation of faith. The starting point here is a proper anthropology (the complementarity of man and woman, the appropriate roles in the family) and theological foundations (the experience of God, family rooted in the grace of the sacrament of matrimony).

The awareness of this foundation is indispensable in the context of the difficulties and dangers affecting contemporary families. These negative influences include, above all, consumerism, materialism, a godless lifestyle, modern idols, social and economic problems, as well as ideologies attacking the family and affecting the social shape of reality.

From such a perspective, it becomes even more necessary to highlight the key challenges facing the family. It is therefore a school of humanity, spiritual and ecclesial life, social life and evangelization. The family should be supported in a multidimensional way by the whole Church in the implementation of this mission. Catholic movements and societies are especially helpful in this regard.

Odnowienie Kościoła, ewangelizacja i rodzina zakorzeniona w prawowitym małżeństwie to trzy podstawowe przestrzenie troski papieża, poczynawszy od Jana XXIII, gdyż właśnie obecne czasy przynoszą pytania o to, co fundamentalne dla Kościoła i dla świata. W nauczaniu papieża Franciszka w sposób szczególnie rzeczono przestrzenie łączą się i stanowią nierozzerwalny tryptyk. W tę rzeczywistość wpisuje się refleksja nad ewangelizacyjnym i formacyjnym wymiarem rodziny. Zagadnienie to jest istotne w kontekście zakończonego w październiku 2014 roku Nadzwyczajnego, a w 2015 roku XIV Zgromadzenia Zwyczajnego Synodu Biskupów poświęconego rodzinie. Nie można jednak rozpatrywać samej tematyki małżeństwa i rodziny, zwłaszcza w kontekście kontrowersyjnych kwestii, ale trzeba ująć ją przez pryzmat przekazu wiary. Konieczne jest sprzężenie tematyki rodzinnej z misją ewangelizacyjną każdego ochrzczonego, gdyż w ten sposób dokonuje się odnowa Kościoła w obecnej dobie. W ową retorykę wpisuje się myśl Franciszka, związana z dotychczasowym nauczaniu Magisterium Kościoła.

Rodzina jako podstawowa wspólnota społeczna i istotny element Kościoła ma ważne zadanie w kwestii ewangelizacji i wychowania. Papież podejmuje temat misji w słowach kierowanych do całego Ludu Bożego, jak i do określonych adresatów. Ową papieską refleksję można uporządkować według następujących zagadnień szczegółowych: Boży zamysł wobec małżeństwa i rodziny w kontekście ich powołania; trudności rodzin i grożące im niebezpieczeństwa, domagające się przezwyćżenia przez odpowiednią formację; biblijne i antropologiczne cechy rodziny przekazującej wiarę; wychowanie do wiary; zadania ewangelizacyjne rodziny oraz wsparcie Kościoła udzielane rodzinie w jej misji.

1. Boży zamysł wobec przekazu wiary

Punktem wyjścia jest ukazanie antropologicznych i teologicznych podstaw małżeństwa i rodziny. Kwestię tę można ukazać w kluczu stworzenia oraz Bożego wyposażenia ludzi do realizowania udzielonego im powołania ewangelizacyjnego.

1.1. Komplementarność

Podstawą rozumienia człowieczeństwa jest komplementarność płci oraz darów Bożych. Franciszek przede wszystkim odnosi się do Pierwszego Listu św. Pawła do Koryntian, gdzie apostoł w rozdziale 12 ukazuje Kościół jako komuniję uzupełniających się i tworzących całość samodzielnych podmiotów. Ma to związek z przyjmowaniem darów udzielonych różnym ludziom przez Stwórcę. W kontekście rodziny wymaga to współlistnienia i wzajemnego przyjmowania darów czy ideałów współmałżonków i innych członków. Każdy bowiem człowiek ma własne wewnętrzne bogactwo i charyzmat, co niejednokrotnie generuje napięcia, gdyż wiąże się ze stykiem egoizmu i altruizmu, rozumu i uczucia, natychmiastowych pragnień i celów dalekosiężnych. Przez to wszystko rodzina staje się naturalną

szkołą życia razem przy poszanowaniu odmienności ludzi. Potrzebna jest jednak świadomość komplementarności, z której Duch Święty buduje harmonię.

Warto jeszcze zaznaczyć, że Franciszek przestrzega przed uproszczonym rozumieniem ról kobiety i mężczyzny w statycznym modelu. Odmienność każdego człowieka wiedzie do różnych form działania zakorzenionych w osobistych darach poszczególnych osób¹.

1.2. Tożsamość małżeństwa i rodziny

Małżeństwo sakramentalne jako wspólnota kobiety i mężczyzny stanowi odblask związku Jezusa jako Oblubieńca z Kościołem jako Oblubienicą. W ten sposób miłość małżonków wpisuje się w miłość wewnętrzną i miłość Boga do ludzi. Jezus kocha Ojca, kocha Maryję jako swoją matkę oraz kocha Kościół. To jest siłą ludzkiej miłości – wytrwała miłość Chrystusa jest źródłem wytrwałej miłości członków rodziny²; „...miłość Boga może przemienić nasze życie, sprawić, aby zakwitły te obszary pustyni, jakie są w naszym sercu” – przekonuje papież³.

Łaska sakramentu małżeństwa daje siłę do wytrwania w wierności w każdych okolicznościach życia. Dzięki temu kobieta i mężczyzna mogą iść razem, „trzymając się za ręce, powierzając się wielkiej dłoni Pana. Zawsze trzymając się za ręce, przez całe życie! I nie zwracając uwagi na tę kulturę tymczasowości, która dzieli nasze życie na kawałki!”⁴. W ten sposób małżeństwo odpowiedzialnie może pokonywać różne trudności; dar Boży bowiem umożliwia wypełnianie przez nie właściwej mu roli przed Bogiem i wobec społeczeństwa oraz umacnia małżonków w odważnym kroczeniu naprzód. Niemożliwe jest to bez Jezusa⁵. Wyraził to również obradujący w 2015 roku Synod Biskupów – „Jezus, który wszystko pojednał w sobie i odkupił człowieka od grzechu, nie tylko przywrócił małżeństwo i rodzinę

¹ Franciszek, *Rodzina oparta na związku mężczyzny i kobiety jest faktem antropologicznym*, „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie [dalej: OssRomPol], 35,12 (2014), s. 37; tenże, *Od początku stworzenia Bóg błogosławi ludzką miłość*, OssRomPol 36,10 (2015), s. 16. Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici* (1988) [dalej: CL], nr 52. „[...] komunია małżeńska ma swoje korzenie w naturalnym uzupełnianiu się mężczyzny i kobiety, i jest wzmacniana przez osobistą wolę małżonków dzielenia całego programu życia, tego, co mają i tego, czym są. Stąd taka komunია jest owocem i znakiem potrzeby głęboko ludzkiej” – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (1981) [dalej: FC], nr 19.

² Franciszek, *Trzy miłości w związku małżeńskim*, www.osservatoreromano.va/pl/news/trzy-milosci-w-zwiazku-z-malzenstwem [dostęp: 20.12.2015]. Benedykt XVI wyraził owo sprzężenie miłości Boga i bliźniego w słowach: „Miłość bliźniego polega właśnie na tym, że kocham w Bogu i z Bogiem również innego człowieka [...]. Taka miłość może być urzeczywistniona jedynie wtedy, kiedy jej punktem wyjścia jest intymne spotkanie z Bogiem” – Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est* (2006), nr 18; por. *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*, red. W. Zega, Kraków 1999, s. 303-319.

³ Franciszek, *Miłosierdzie Boga dla świata*, OssRomPol 5 (2013), s. 41.

⁴ Tenże, *Każdego dnia odbudowujemy pokój w rodzinie*, OssRomPol 12 (2013), s. 10-11.

⁵ Tamże, s. 11-12. Wobec niezbędności pomocy Bożej w kształtowaniu życia ludzkiego oraz w kontekście trudności religijnych cywilizacji euroatlantyckiej mocno wybrzmiewa wezwanie Benedykta XVI, że „Ewangelia nie jest jedynie przekazem treści, które mogą być poznane, ale jest przesłaniem, które tworzy fakty i zmienia życie” – Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi* (2007) [dalej: SS], nr 2.

do ich pierwotnej postaci, ale podniósł także małżeństwo do sakramentalnego znaku swojej miłości do Wspólnoty Kościoła. [...] Małżeństwo i rodzina otrzymują od Chrystusa, poprzez Kościół, łaskę Ducha Świętego, aby dawać świadectwo Ewangelii miłości Bożej”⁶.

1.3. Zadania ojca i matki

W procesie formacji (wychowania) niezbędne jest zaangażowanie matki i ojca. Ich właściwe zadania wywierają istotny wpływ na dzieci. Z tego powodu należy widzieć ich konkretne znaczenie w dziele szeroko rozumianej ewangelizacji.

Franciszek zwraca uwagę na rolę matki jako tej, która daje życie. Jej zadania obejmują formację ludzką oraz duchową, a to jest ważne dla całego życia człowieka. Papież zauważa jednak problem niedoceny matek w dzisiejszych społeczeństwach oraz swego wykorzystywania ich zdolności do poświęcenia się w celu oszczędzania wydatków socjalnych w państwie, gdy tymczasem matki winny być wspomagane⁷.

Matka jest bardzo ważna w kontekście jej otwartości na drugiego. Papież określa matkę jako „antidotum na szerzenie się egoistycznego indywidualizmu”⁸. Jest to funkcja dzielenia się, sprzeciwu wobec wojny zabijającej dzieci. Można więc mówić o „macierzyńskim męczeństwie”. W kontekście misji matki Franciszek odniósł się do fragmentu homilii arcybiskupa Oskara Arnulfo Romero, który w jednej z pogrzebowych homilii mówił: „Oddać życie nie znaczy tylko zostać zabitym; oddać życie, mieć ducha męczeństwa to dawać w poczuciu obowiązku, w milczeniu, w modlitwie, w uczciwym wypełnianiu obowiązków; w ciszy codziennego życia; dawanie życia po trochu”⁹.

Powołaniem matki jest więc dawanie życia w wielu jego aspektach¹⁰. Dlatego należy wyeksponować społeczną funkcję matki. To dzięki niej bowiem dokonuje się humanizacja społeczeństwa poprzez świadectwo najgłębszych wartości, takich jak czułość, poświęcenie, siła moralna, pobożność i praktykowanie wiary, zaś sama wiara zyskuje potrzebne jej proste i głębokie ciepło. Ta misja wpisuje się w macierzyńską posługę Kościoła oraz Maryi wobec ochrzczonych¹¹.

Oprócz matki proces ewangelizacji i wzrastania w wierze domaga się oczywiście ojca. Jest to szczególnie ważne w kontekście zauważalnego kryzysu ojcostwa, związanego zwłaszcza z brakiem ojca¹². Franciszek mocno akcentuje więc

⁶ XIV Zgromadzenie Zwyczajne Synodu Biskupów, *Powołanie i misja rodziny w Kościele i świecie współczesnym. Dokumenty i komentarz*, Kraków 2016 [dalej: Synod], nr 38.

⁷ Franciszek, *Hymn do matek*, OssRomPol 2 (2015), s. 52.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże, s. 53; por. FC 22-23; Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* (2003) [dalej: EE], nr 42-43.

¹² „[...] nieobecność ojca powoduje zachwianie równowagi psychicznej i moralnej oraz znaczne trudności w stosunkach rodzinnych, podobnie jak, w okolicznościach przeciwnych, przytłaczająca obecność ojca, zwłaszcza tam, gdzie występuje już zjawisko tzw. machizmu, czyli nadużywanie

konieczność obecności taty w każdej rodzinie, w jedności z żoną, z którą dzieli całość życia z jego blaskami i cieniami. Podstawowym zadaniem chrześcijańskiego ojca jest ukształtowanie w dziecku mądrego serca. Dokonuje się to poprzez miłość głęboką i dyskretną, surowość i stanowczość, przekraczanie uraz i niewłaściwych uczuć. Nie ma to więc nic wspólnego z kontrolowaniem, które niszczy osobowość dzieci, upokarza i budzi lęk. Ojciec ma być miłosiernym, ale nie „słabym, uległym, sentymentalnym”, na wzór ojca z przypowieści o synu marnotrawnym, przebaczącym i ale i dyscyplinującym, kiedy to jest potrzebne. Winien jednak dawać ochronę dzieciom i nie szczędzić siebie. Do wypełnienia tego zadania konieczna jest Boża pomoc – łaska daje mężczyznom odwagę w realizacji ich powołania¹³.

1.4. Perspektywa Bożej obecności

Nie jest możliwe budowanie rodziny bez duchowego fundamentu i głębokiego osadzenia jej w relacji z Bogiem. Wiara oparta na przyjęciu kerygmatu i wrastaniu w dziedzictwo Kościoła stanowi siłę dla dobrego życia. W ten sposób wpisuje się to w formacyjno-wychowawcze posłanie rodziny.

Niewątpliwie, idąc według kerygmatycznego klucza, źródłem wszystkiego jest Bóg Ojciec. Od strony człowieka konieczne staje się więc zadziwienie Bogiem i zaufanie Mu na podstawie Objawienia. Papież wspomina biblijne postacie, które zrealizowały poprzez zaufanie Bożą wolę i otrzymały konkretną łaskę – uzdrowienie Naamana, posłuszeństwo Maryi, przyjście do Jezusa dziesięciu trędowatych. We wszystkich przypadkach chodziło o akt wiary i powierzenia swojego życia Bogu. To wiedzie do zadziwienia Bogiem, który ukazuje się „w ubóstwie, w słabości, w pokorze i darzy nas swoją miłością, która nas zbawia, uzdrawia i daje nam siłę”¹⁴, pomaga przezwyciężyć przemoc i to, co rodzi nieszczęście¹⁵. Przyjęcie Boga niweluje ludzkie schematy i plany oraz umożliwia wyjście poza siebie, poza własne poczucie bezpieczeństwa. Jest to możliwe przez Bożą miłość, zawsze wierną i miłosierną. W ten sposób Bóg staje się siłą wierzącego.

To domaga się dwóch postaw: wierności i uwielbienia. Pierwsza cecha obejmuje całość życia, dotyka codzienności, każdego czynu. Z kolei dziękczynienie i modlitwa wielbiąca otwierają spojrzenie człowieka na działającego Boga. Wzorem takiej postawy jest Maryja, wierna pierwotnemu „tak” oraz kobieta modlitwy¹⁶. Wtedy Taka modlitwa kształtuje świadomość, że wszystko to dar Boży, co z kolei generuje wewnętrzną radość. Wobec tego doświadczenie Boga winno również

przewagi uprawnień męskich, które upokarzają kobiety i nie pozwalają na rozwój zdrowych stosunków rodzinnych” – FC 25.

¹³ Franciszek, *Czego uczy ojciec*, OssRomPol 3-4 (2015), s. 34-35; por. FC 25.

¹⁴ Tenże, *Ile razy mówimy „dziękuję” w rodzinie?*, OssRomPol 12 (2013), s. 7.

¹⁵ Tenże, *Jeśli brakuje wina radości*, OssRomPol 10 (2014), s. 7.

¹⁶ Tenże, *Ile razy mówimy „dziękuję” w rodzinie?*, s. 7-8.

kształtować relacje w małżeństwie i w rodzinie, gdzie okazywanie wdzięczności staje się jednym z fundamentów wzajemnego współżycia¹⁷.

Życie rodzinne ma swój kolejny fundament w Jezusie Chrystusie. Jest On bowiem centrum historii, żyje pośród swego ludu i zmierza do ustanowienia królestwa pokoju, sprawiedliwości i wolności w miłości, a przez Ducha Świętego stopniowo urzeczywistnia ten plan¹⁸. Dlatego papież postuluje skupienie się na Jezusie. Podczas zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji stwierdził: „Niczemu nie służy rozpraszanie się na wiele rzeczy drugorzędnych lub zbytecznych, trzeba natomiast skoncentrować się na rzeczywistości fundamentalnej, którą jest spotkanie z Chrystusem, z Jego miłosierdziem, z Jego miłością, i miłowanie braci, tak jak On nas umiłował”¹⁹.

Konieczne więc staje się przyjęcie Jezusa jako zasady egzystencji. On bowiem rozjaśnia życie i umożliwia ludziom rozpoznać ich własną tożsamość, ukierunkowanie istnienia, wyzwala i wiedzie do wieczności, a przez to niweluje lęk i wszelkie przerażenie²⁰. Jednocześnie tylko On uzdrawia ludzkie rany i złamanym sercom może przywrócić pokój. Dokonuje się to w konfrontacji z Jego krzyżem, w świetle którego możliwe staje się zrozumienie ludzkiej zdolności do zła oraz wzbudzenie autentycznej skruchy²¹. Jezus także, zapraszając do przyjścia do Niego, podnosi z różnych trudów, np. z braku miłości, pracy²².

Wobec tego Franciszek zwraca uwagę rodzin na konieczność wyznawania Boga jako jedynego Pana, co suponuje otwarcie na realizację woli Bożej, poświęcenie się Jemu i współpracę z Nim. Nie oznacza to scedowania odpowiedzialności na Boga, ale wyraża oddanie Jemu należnej własności²³. Jest to wszystko możliwe, kiedy człowiek (rodzina) skoncentruje się na Jezusie i spogląda na Niego, czyli adoruje Jego oblicze. Wtedy też następuje przyjęcie Jezusowego sposobu myślenia, życia i relacji²⁴.

Jednocześnie następuje przyjęcie Ducha Świętego, który „niech rozwiąże węzły, które nie pozwalają osobom się spotkać, niech uleczy rany, które tak bardzo krwawią, niech rozpali na nowo nadzieję [...]. Niech nas obdarzy kreatywną miłością, która pozwala kochać tak, jak kochał Jezus”²⁵. On też umożliwia ochrzczonym prowadzić życie ukierunkowane na królestwo Boże. Duch Święty bowiem

¹⁷ Tamże, s. 8. „Zachęta, by złączyć więzi rodzinne z posłuszeństwem wiary i przymierzem z Panem, nie umniejsza ich; przeciwnie, ochrania je, uwalnia od egoizmu, strzeże przed zniszczeniem, ratuje w perspektywie życia, które nie umiera” – tenże, *Uśmiech na pustyni miasta*, OssRomPol 10 (2015), s. 56.

¹⁸ Tenże, *Pokój w świecie zaczyna się w domu*, OssRomPol 2 (2014), s. 38.

¹⁹ Tenże, *Potrzebny jest tlen Ewangelii*, OssRomPol 12 (2013), s. 19.

²⁰ Tenże, *Dzieciatko Jezus prawdziwym pocieszycielem*, www.papiez.wiara.pl/doc/2894675. Dzieciatko-Jezus-prawdziwym-pocieszyciele [dostęp: 27.12.2015].

²¹ Tenże, *Ona jest Matką każdej zranionej rodziny*, OssRomPol 2 (2015), s. 13-14.

²² Tenże, *Każdego dnia odbudowujemy pokój w rodzinie*, s. 10.

²³ Tenże, *Dziękujemy, drogi i umiłowany papieżu Pawle VI*, OssRomPol 11 (2014), s. 23.

²⁴ Tenże, *Jeśli brakuje wina radości*, s. 7-8.

²⁵ Tamże, s. 8. „Ludzka miłość znajduje swoją pełnię, gdy uczestniczy w boskiej miłości, w miłości Jezusa”. *Aparecida. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy*, tłum. K. Zabawa, K. Łukoszczyk, Gubin 2014, nr 117.

wspiera małżonków we wprowadzaniu pokoju²⁶. Dodatkowo Bóg wyposaża ich w stosowne dary uzdalniające do wypełniania powołania i wzrastania, którymi są mądrość, wiara, wolność, odwaga, miłość, czułość i cierpliwość²⁷.

Przestrzenią kształtującą powyższe postawy jest modlitwa. Franciszek zwraca uwagę na fakt, że podczas odpoczynku z Panem, przy chwilowym odsunięciu się od codziennych obowiązków Bóg przemawia do człowieka i, jak w przypadku św. Józefa, wzywa do konkretnych działań. W ten sposób małżonkowie mogą rozpoznać wolę Boga wobec nich. Modlitwa umożliwia im też widzieć owoce podejmowanej aktywności²⁸.

W tej drodze wiary i życia szczególną pomocą obdarza Maryja, która jest w samym centrum życia Kościoła. Ona wskazuje na Jezusa, jest matką dla wierzących²⁹. Papież Franciszek, przemawiając w sanktuarium Matki Bożej Różańcowej w Madhu na Sri Lance, wskazał dodatkowo istotne cechy służby Maryi: bycie matką każdego domu, zranionej rodziny, wracających do życia w pokoju, wypraszenie miłosierdzia Bożego, dodawanie otuchy i prowadzenie w procesie pojednania, wspieranie budowania jedności³⁰.

2. Trudności rodzin

Zarysowany Boży projekt małżeństwa i rodziny jest jednak realizowany w sposób niepełny z powodu występującego zła. Dlatego papież Franciszek ukazuje konkretne zagrożenia wobec małżeństwa i rodziny, które niesie współczesna cywilizacja. Ważne jest tu rozgraniczenie trudności i niebezpieczeństw wynikających z powszechnych tendencji obecnych w społeczeństwach oraz działań ideologicznych i prawnych osłabiających właściwe funkcjonowanie rodziny i postrzeganie jej roli. Wszystko to osłabia nie tylko więzi rodzinne, ale również zdolność do ewangelizacji i trwanie w wierze. Wobec tego właściwa diagnoza trudności prowadzi do ich przezwyciężenia i powrotu do wypełniania przez rodziny przypisanych im zadań, dodatkowo motywując do działania. Dlatego nauczanie papieskie zawiera nadzieję i perspektywę wyjścia ku przezwyciężeniu trudności.

2.1. Trudności związane ze stylem życia

Pierwszą grupą trudności wyliczanych przez papieża Franciszka są te wynikające ze sposobu życia rodzin we współczesnym świecie. Owe rzeczywistości przeszkadzają we wzroście w wierze i w dobrym życiu.

²⁶ Franciszek, *Pokój w świecie zaczyna się w domu*, s. 38.

²⁷ Tenże, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci*, OssRomPol 6 (2015), s. 45-46.

²⁸ Tenże, *Chrońcie największy skarb waszego kraju*, OssRomPol 2 (2015), s. 18-19; tenże, *Rodzina światłem w ciemności świata*, OssRomPol 10 (2015), s. 14.

²⁹ Tenże, *Hymn do matek*, s. 53.

³⁰ Tenże, *Ona jest Matką każdej zranionej rodziny*, s. 13-14.

Przed wszystkim wyakcentować trzeba mocno zauważalny konsumizm, który odrzuca to, co nie jest już przydatne lub satysfakcjonujące i przekłada się na konsumowanie relacji, przyjaźni czy religii³¹ oraz dążenie do przyjemności, obfitości, luksusu, czemu mogą towarzyszyć pozory i narcyzm³², materializm, sposób życia niszczący rodziny i moralność chrześcijańską³³, poczucie pustki i kompensowanie jej poprzez tworzenie różnych bożków³⁴, ekonomia wykluczenia, bałwochwalstwo i rządy pieniądza, nierówność społeczna rodząca przemoc³⁵. Do tego dokładają się inne globalne problemy wiodące do pogarszania się życia lub wręcz upadku społecznego. Franciszek wskazuje tu skutki niektórych rozwiązań technologicznych, wykluczenie społeczne, nierówność w dostępie do energii, podziały społeczne, przemoc i różne formy agresji społecznej, rozprzestrzeniającą się narkomanię, nowy sposób komunikacji za pomocą internetu i związane z nim sztuczne emocje, melancholię i niezadowolenie w relacjach interpersonalnych, izolację³⁶ oraz różne przejawy wypaczonego antropocentryzmu prowadzącego do kryzysu etycznego, kulturowego i duchowego³⁷. To sprzeciwia się Bożemu wezwaniu ludzi do życia prostego, zrównoważonego, prostolinijnego, zdolnego do zrozumienia i do koncentracji na tym, co istotne³⁸.

Dodatkowo wielu ludzi boryka się z samotnością, żyje z porzuconymi marzeniami i planami, tkwiąc w rezygnacji, opuszczeniu, urazach, bez radości. Ma to związek z krótkotrwałymi relacjami charakteryzującymi współczesny świat³⁹, jak

³¹ Tenże, *Dar odnowionej bliskości między rodziną a Kościołem*, OssRomPol 10 (2015), s. 48-49.

³² Tenże, *Dzieciątko Jezus...*

³³ Tenże, *Chrońcie największy skarb...*, s. 19. „Kiedy istota ludzka stawia samą siebie w centrum, to w ostateczności da absolutny priorytet temu, co jest doraźnie wygodne, a cała reszta staje się „względna” – tenże, Encyklika *Laudato si'* (2015) [dalej: LS], nr 122.

³⁴ Tenże, *W domu Maryi*, OssRomPol 10 (2013), s. 14. „Gdy ludzie stają się autoreferencyjni, to izolują się w swojej świadomości, zwiększają swoją zachłanność. Im bardziej serce danej osoby jest puste, tym bardziej potrzebuje ona rzeczy, które mogłaby kupić, posiadać i konsumować” – LS 204.

³⁵ Tenże, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (2013) [dalej: EG], nr 53-60; tenże, *Złoty węzeł*, OssRomPol 10 (2015), s. 59. Zob. LS 149.

³⁶ LS 46-47; Franciszek, *Od początku stworzenia...*, s. 15.

³⁷ LS 115-123. „Jesteśmy świadkami rozpowszechnionej fragmentaryzacji egzystencji; dominiuje poczucie osamotnienia; mnożą się podziały i kontrasty. Wśród innych przejawów tego stanu rzeczy w dzisiejszej sytuacji w Europie zauważa się niebezpieczne zjawisko kryzysów rodzinnych i słabości samej koncepcji rodziny, przeciągające się i powracające konflikty etniczne, odradzanie się pewnych postaw rasistowskich, a nawet napięcia międzyreligijne, egocentryzm izolujący jednostki i grupy od innych, narastanie powszechnej obojętności etycznej oraz gorączkowe zabieganie o własne interesy i przywileje. [...] dostrzegą się coraz mniej przejawów solidarności międzyludzkiej [...]. Zapomnienie o Bogu doprowadziło do porzucenia człowieka i [...] otworzyła się rozległa przestrzeń dla swobodnego rozwoju nihilizmu na polu filozofii, relatywizmu na polu teorii poznania i moralności, pragmatyzmu i nawet cynicznego hedonizmu w strukturze życia codziennego” – EE 8-9; zob. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (1979), nr 15-16; tenże, Encyklika *Laborum exercens* (1981), nr 7, 13; tenże, Encyklika *Sollicitudo rei socialis* (1987), nr 14-15.17-22.

³⁸ Franciszek, *Dzieciątko Jezus...*

³⁹ Tenże, *Jeśli brakuje wina radości*, s. 7. Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (2009) [dalej: CiV], 55. „W różnych kulturach niemała liczba młodych unika definitywnych

również z szeroko rozpowszechnioną prowizorycznością, rezygnacją z małżeństwa jako zaangażowania publicznego, swobodą obyczajową⁴⁰, indywidualizmem⁴¹, możliwościami swobodnego ustanawiania czy zmieniania rozumienia małżeństwa⁴², okolicznościowymi konwenansami i kaprysami, lękiem przed uwięzieniem w relacji⁴³, kulturą, która nie promuje miłości czy poświęcenia, wierności⁴⁴. Nie pozostaje to bez wpływu na życie rodzinne. Także skutki klęsk żywiołowych, emigracja ekonomiczna, trudności finansowe⁴⁵, bycie „więźniem” pracy⁴⁶ niszczą rodzinę, a zwłaszcza dotykają kobiety, dzieci i osoby starsze⁴⁷.

2.2. Niebezpieczeństwa na styku rodzina–społeczeństwo

Rodzina narażona jest również na zewnętrzne naciski, związane zwłaszcza z błędnymi filozofiami, ideologiami, co przekłada się na oczekiwanie konkretnych postaw, niejednokrotnie sprzecznych z właściwym wychowaniem. Franciszek wylicza w tym zakresie kolejne zagrożenia: rozdzwiek między rodziną a społeczeństwem, dyskredytowanie roli rodziców oraz ideologiczne ataki na małżeństwo i rodzinę.

Przemiany społeczno-światopoglądowe przynoszą więc oskarżenia wobec rodzin o despotyzm, faworyzowanie, konformizm, tłumienie uczuć, konflikty. To przełożyło się na zerwanie paktu (przymierza) wychowawczego pomiędzy rodziną a szkołą i społeczeństwem. Skutkiem tego jest brak wzajemnego zaufania i napięcia. Nie bez znaczenia pozostaje również wpływ różnych ekspertów generujących owe trudności. To oni przejęli najważniejsze momenty wychowawcze, zwłaszcza w zakresie uczuciowości, osobowości, rozwoju oraz praw i obowiązków. Rodzice bywają wykluczani z wpływu na te sfery⁴⁸. Ten zgubny wpływ Franciszek

zobowiązań w relacjach uczuciowych i często decyduje się żyć z partnerem lub po prostu utrzymywać relacje okazjonalne. Zmniejszająca się liczba urodzeń jest wynikiem różnych czynników, w tym uprzemysłowienia, rewolucji seksualnej, strachu przed przeludnieniem, problemów ekonomicznych, narastania mentalności antykonceptyjnej i aborcyjnej. Społeczeństwo konsumpcyjne może również zniechęcać ludzi do posiadania dzieci, aby tylko zachować swoją wolność i własny styl życia. [...] W niektórych częściach świata liczba małżeństw spada, podczas gdy separacje i rozwody nie są rzadkością” – Synod 7.

⁴⁰ Franciszek, *Rodzina oparta na związku mężczyzny i kobiety...*, s. 37.

⁴¹ Franciszek, *Adhortacja apostolska Amoris laetitia* (2016) [dalej: AL], nr 33.

⁴² EG 66.

⁴³ AL 34.

⁴⁴ AL 39.

⁴⁵ Franciszek, *Chrońcie największy skarb...*, s. 19.

⁴⁶ Tenże, *Rodzice nie mogą rezygnować...*, s. 45. „[...] kiedy człowiek traci zdolność do kontemplacji i poszanowania, powstają warunki, w których sens pracy ulega wypaczeniu” – LS 126; zob. Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus* (1991), nr 37; por. CiV 63.

⁴⁷ Franciszek, *Rodzina oparta na związku mężczyzny i kobiety...*, s. 37-38; zob. s. 8-10, 25-29.

⁴⁸ Tenże, *Rodzice nie mogą rezygnować...*, s. 45-46. Warto zaznaczyć, że rodzina to jakby matka i żywicielka wychowania. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965) [dalej: KDK], nr 61. Kościół domaga się, by wykształcenie świeckie było zharmonizowane z chrześcijańską formacją, przy poszanowaniu wolności religijnej – Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (1965), nr 7.

określa jako kolonizację ideologiczną i polityczną, która niszczy prawdziwy kształt rodziny. Dotyczy to nie tylko wspomnianego pozbywania rodziców możliwości kształtowania tożsamości dzieci w najgłębszych wymiarach życia, ale obejmuje również atak na małżeństwo jako takie poprzez relatywizm, krótkotrwałość, zamknięcie na życie⁴⁹. Wobec tego należy rozpoznać te tendencje i ochronić rodziny przed ich wpływem⁵⁰.

Papież, w kontekście zakończenia Nadzwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w dniu 18 października 2014 roku, zwrócił też uwagę na niewłaściwe postawy wewnątrz Kościoła, które mogą mieć zły wpływ na rodziny. Wskazał na pokusę nieprzyjaznej sztywności, destrukcyjnej pobłażliwości bez leczenia przyczyn ludzkich ran, przemieniania kamieni w chleb i chleba w kamień (czyli rozwiązania sugerujące szybkie ściągnięcie obciążeń wobec sytuacji nieprawidłowych czy brak pochylenia się nad grzesznikiem), zejścia z krzyża, ignorowania rzeczywistości, traktowania przez Kościół swojej roli jako właściciela, a nie stróża prawd wiary⁵¹. Owe wyliczenia stanowią ostrzeżenie dla wierzących, by nie niszczyć rodziny przez zbyt sztywne bądź liberalne podejście do życiowych trudności⁵². Jednocześnie pokazują konieczność właściwej formacji małżeństw i rodzin.

3. Formacja do odpowiedzialnego chrześcijaństwa

Rodzina ma do odegrania niezastąpioną rolę w kształtowaniu postaw życiowych oraz w przekazywaniu wiary młodemu pokoleniu, co staje się szczególnie pilną potrzebą w kontekście wskazanych zagrożeń i nieprawidłowości. Dom to naturalne miejsce budowania solidnej duchowości przemieniającej całość życia ochrzczonych. Tę rzeczywistość Franciszek ukazuje w kilku aspektach, które można określić jako szkołę człowieczeństwa, szkołę duchowości i życia kościelnego, szkołę życia społecznego oraz szkołę ewangelizowania.

3.1. Szkoła człowieczeństwa⁵³

Przekazywanie wiary oraz formacja odpowiedzialnych chrześcijan nie jest możliwe bez szczególnej troski o konkretne cechy, które wyznaczają kierunek życia. Kształtowanie tożsamości ludzkiej i chrześcijańskiej domaga się przecież właściwego środowiska życia. Franciszek wskazuje więc na ważne podstawy funkcjonowania każdej zdrowej rodziny.

Wśród zasad kształtujących właściwą osobowość trzeba najpierw zauważyć konieczność życia napełnionego „litością, empatią, współczuciem, miłosierdziem”

⁴⁹ Franciszek, *Chrońcie największy skarb...*, s. 19; zob. AL 41-42.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Franciszek, *Obecność Papieża jest gwarancją*, OssRomPol 11 (2014), s. 19-20.

⁵² „Postmodernistyczny i zglobalizowany indywidualizm sprzyja stylowi życia osłabiającego wzrost i stabilność więzi między osobami i deformuje więzi rodzinne” – EG 67; zob. AL 54-57.

⁵³ „Rodzina jest pewnego rodzaju szkołą pełniejszego człowieczeństwa” – KDK 52.

przy jednoczesnym poczuciu sprawiedliwości i pełnienia woli Bożej, a więc bez łagodności wobec grzechu i bez surowości wobec człowieka⁵⁴. Dlatego konieczne stają się słowa „czy można?”, „dziękuję”, „przepraszam”; zwroty te dają siłę w trudnościach i próbach oraz chronią przed pęknięciami w rodzinie. Zachowują bowiem człowieka w poczuciu wolności i wychowują do postawy oczekiwania na decyzję drugiego. Jednocześnie wzrastanie w postawie wdzięczności wiedzie do wzrastania w godności człowieka i sprawiedliwości społecznej⁵⁵. Szczególnie znaczenie nabiera wychowywanie do przepraszania i do przebaczenia. Papież zachęca, by rodziny doświadczały radości przebaczenia, które jest „istotą miłości, która potrafi zrozumieć błąd i go naprawić”⁵⁶. Z kolei przeproszenie wpisuje się w rzeczywistość oddania człowiekowi skrzywdzonemu utraconego szacunku, szczerości i miłości⁵⁷.

Franciszek zwraca uwagę na fakt uczenia człowieczeństwa w rodzinie. Dokonuje się to przez dom, a w nim stół, przy którym doświadcza się serdeczności, rozgrzewających serca spotkań, zapowiadających nieprzemijające święta⁵⁸. Zapowiedzią tego jest również wzajemna troska o siebie oraz udzielanie daru z siebie, a nie rzeczy, co stanowi wyraz działania miłości Bożej w człowieku, ukierunkowanej na moc stwórczą. Świadectwo takiego życia byłoby bardzo cenne dla innych⁵⁹. W samej zaś rodzinie prowadzi to do autentycznej radości, zakorzenionej w harmonii między ludźmi. Źródłem tego jest miłość Boga⁶⁰.

W tej szkole odważną wydaje się być sugestia, by w rodzinie marzyć: „Nie jest możliwa rodzina bez snów. Kiedy w jakiejś rodzinie traci się zdolność śnienia, dzieci nie wzrastają i miłość nie rośnie, życie słabnie i gaśnie [...]. To bardzo ważne, żeby śnić. Przede wszystkim śnić w rodzinie. Nie traćcie tej zdolności!”⁶¹. Oczywiście chodzi tu o marzenia przeżywane w Bogu, na wzór św. Józefa. Można zaryzykować więc zdanie, że marzenia odnawiają życie i nadają mu zdolność tworzenia. To prawdziwa przestrzeń wzrastania w człowieczeństwie.

Jest to możliwe dlatego, że rodzina stanowi wspólnotę osób. W tej głębokiej komunii następuje uczenie kochania, kształtuje się tożsamość poszczególnych osób, otrzymuje się imię, przeżywa uczucia, zażyłość, uczy się dialogu i komunikacji, nabiera poczucia własnej godności⁶². Jednocześnie różne przejawy miłości doświadczanej w domu, jak np. przygotowywanie posiłków, oczekiwanie, błogosławieństwo, uścisk, prowadzą do wzrostu w wierze i otwarciu na Ducha Świętego.

⁵⁴ Franciszek, *Dzieciątko Jezus...*

⁵⁵ Tenże, *Dobre wychowanie*, OssRomPol 6 (2015), s. 43-44.

⁵⁶ Tenże, *Niech rodzina będzie miejscem przebaczenia!*, www.papiez.wiara.pl/doc/2897380. Niech-rodzina-będzie-miejscem-przebaczenia [dostęp: 31.12.2015].

⁵⁷ Tenże, *Dobre wychowanie*, s. 44.

⁵⁸ Tenże, *Jeśli brakuje wina radości*, s. 7.

⁵⁹ Tenże, *Ewangelizacja jest naszą rewolucją*, www.papiez.wiara.pl/doc/2580689. To-jest-ewangelizowane-to-jest-nasza-rewolucja [dostęp: 20.12.2015].

⁶⁰ Tenże, *Te dzieci są ogniwami łańcucha*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/chrzestp_12012014.html [dostęp: 20.12.2015].

⁶¹ Tenże, *Chrońcie największy skarb...*, s. 18.

⁶² Tenże, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, OssRomPol 12 (2013), s. 27.

Ta dobroć rodzinie przeżywana jest też świadectwem dla świata o czułości samego Boga⁶³.

3.2. Szkoła duchowości i życia eklezjalnego

Rodzina stanowi również szkołę życia duchowego i kościelnego. Jak wylicza papież Franciszek, realizuje się to przez tworzenie środowiska modlitwy, przekazu i wzrastania w wierze w jej wymiarze osobistym i wspólnotowym, co wiąże się z życiem w oparciu o słowo Boże. W ten sposób zrealizowany zostaje Boży plan wobec małżeństwa i rodziny⁶⁴.

Tak więc rodzina to szkoła wiary. Rodzice mają za zadanie przekazać ją młodemu pokoleniu jako największe dziedzictwo⁶⁵, bowiem rodzina jest pierwszym środowiskiem, w którym wiara oświeca ludzi⁶⁶. Chodzi tu o wprowadzenie w wiarę i o jej strzeżenie, bez przyjmowania postaw obronnych, zamkniętych. Narzędziami są świadectwo, gościnność, otwarcie na innych, powiązanie codzienności z wiarą czy misyjne zaangażowanie⁶⁷.

Bazą tej rodzinnej formacji wiary jest wzrastanie w osobistej relacji z Bogiem. Rodzina to środowisko przekazywania Jego czułości i miłosierdzia poprzez doświadczanie miłości rodziców. Tym bardziej można więc postrzegać rodzinę jako szpital leczący chorych, punkt odniesienia dla dzieci, schronienie dla starszego pokolenia, a w ten sposób staje się ona bogactwem społecznym⁶⁸. Ta bliskość Boga domaga się od człowieka posłuszeństwa i uległości wobec Stwórcy poprzez życie Ewangelią jako regułą, korzystanie z mądrości rodzącej się z posłuszeństwa, jak w przypadku ewangelicznych Symeona i Anny. To prowadzenie przez Jezusa dokonuje się dzięki Duchowi Świętemu, który posłuszeństwo przekształca

⁶³ Tenże, *Dzięki miłości czujemy się jak w domu*, OssRomPol 10 (2015), s. 51-52.

⁶⁴ Głoszenie papieża Franciszka wpisuje się w nurt nauczania Jana Pawła II: „Rodzina winna tak przygotować dzieci do życia, aby każde wypełniło całkowicie swe zadanie, zgodnie z otrzymanym od Boga powołaniem. Istotnie, rodzina, która jest otwarta na wartości transcendentne, która służy braciom w radości, która wykonuje swoje zadania z wielkoduszną wiernością i która jest świadoma swego codziennego uczestnictwa w tajemnicy chwalebnego Krzyża Chrystusowego, staje się pierwszym i najlepszym seminarium powołania do życia poświęconego Królestwu Bożemu” – FC 53.

⁶⁵ Franciszek, *Te dzieci...* Leon XIII w encyklice *Arcanum divinae sapientiae* (1880) wyraził twierdzenie, że „związkowi małżeńskiemu zostało dane wyższe i wznioślejsze zadanie niż to, które miał wcześniej; jego celem jest nie tylko rozmnażanie rodzaju ludzkiego, lecz także rodzenie potomstwa Kościoła, *współmieszkańców świętych i domowników Boga*” – *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 1997, nr 688.

⁶⁶ Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* (2013), nr 52; zob. AL 287-290.

⁶⁷ Franciszek, *Miłość cierpliwa, która rodzi radość*, www.osservatoreromano.va/pl/news/miosc-cierpliwa-ktora-rodzi-radosc [dostęp: 15.12.2015]; zob. tenże, *Pierwszymi świadkami są kobiety*, OssRomPol 5 (2013), s. 46-47. „Na łonie rodziny osoba odkrywa powody i drogę przynależności do rodziny Bożej. Od niej otrzymujemy życie i pierwsze doświadczenie miłości i wiary. Na wielki dar uczenia dzieci w wierze składa się doświadczenie życia rodzinnego, w którym wiarę się przyjmuje, zachowuje, celebruje i przekazuje oraz daje świadectwo” – *Aparecida...*, 118; zob. FC 51-110.

⁶⁸ Franciszek, *Wielkie bogactwo społeczne*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/ekwador_msza_06072015.html [dostęp: 1.12.2015].

w mądrość⁶⁹. Znakiem tej mądrości są zwłaszcza osoby starsze⁷⁰. To przesłanie o mądrości starszych znalazło się również w przemówieniu do Kolegium Kardynalskiego w dniu 16 marca 2013 roku. Papież stwierdził, że „starość – lubię tak to określać – jest siedzibą mądrości życia. Starcy posiadają mądrość zdobytą w ciągu całego życia [...]. Dawajmy tę mądrość ludziom młodym, jak dobre wino, które z biegiem lat staje się lepsze! Dawajmy młodym mądrość życia!”⁷¹.

W rodzinie następuje też uczenie się kontaktu z Bogiem, na wzór Świętej Rodziny z Nazaretu podejmującej codzienną modlitwę oraz uczestniczącej w liturgii synagogałnej w szabat, zgodnie z wyznaniem psalmisty: „Uradowałem się, gdy mi powiedziano: Pójdziemy do domu Pańskiego!” (Ps 122,1). Jest to inspiracją dla osobistej i wspólnotowej modlitwy, także w wymiarze pobożności ludowej⁷².

W rodzinie człowiek uczy się więc słuchania Boga, Jezusa, który przemawia i uczy tego, co najistotniejsze w życiu⁷³. Zwrócenie się do Niego wiedzie do oddania problemów w Jego ręce, a jednocześnie ukierunkowuje na bliźnich będących w potrzebie, na wzór Maryi w Kanie Galilejskiej⁷⁴. Chodzi tu o modlitwę pokorną, miłą Bogu, która przynosi upragnioną Bożą pomoc, błogosławieństwo, miłosierdzie, przebaczenie. Papież postuluje w tym zakresie modlitwę rodzinną, wzajemną za siebie. Zaowocuje to umocnieniem jedności rodzinnej, gdyż Bóg będzie tworzył harmonię ze wszystkich członków⁷⁵. Pomocą w tym wzrastaniu jest słowo Boże, czytane indywidualnie i razem z innymi, zwłaszcza w niedzielę⁷⁶, oraz Eucharystia prowadząca do pełnej radości, bo komunikujących Jezus obdarza miłością⁷⁷. Trzeba pamiętać o tym, że niedziela, na wzór szabatu, jest dana „jako dzień uzdrowienia relacji człowieka z Bogiem, z samym sobą, z innymi i ze światem”⁷⁸. Dla świata zaś rodzinne uczestnictwo we mszy świętej stanowi głos proroczy⁷⁹.

Dla wzrastania w wymiarze duchowym w rodzinie ma swoje nieodzowne znaczenie także sakrament małżeństwa. Człowiek w nim po raz pierwszy odkrywa siebie, postrzega siebie w relacji do innych i do miłości wyjątkowej i na zawsze,

⁶⁹ Tenże, *Maryja i Symeon z Dzieciątkiem na ręku*, OssRomPol 2 (2015), s. 50-51.

⁷⁰ „Dziadkowie są mądrością rodziny, są mądrością narodu. A naród, który nie słucha dziadków, jest narodem umierającym! [...] Dzieci uczą się od dziadków, od poprzednich pokoleń” – tenże, *Każdego dnia odbudowujemy pokój w rodzinie*, s. 12. Zob. *Kwiatki papieża Franciszka / kard. Jorge Mario Bergoglio*, red. P. Słabek, tłum. X. Bordas i in., Kraków 2013, s. 14-16, 27-31.

⁷¹ Franciszek, *Nie ulegajmy pesymizmowi i zniechęceniu*, OssRomPol 5 (2013), s. 11; por. CL 48.

⁷² Tenże, *Niech rodzina...*; zob. EG 122-126. Pomocą w przekazie wiary mogą być różne przejawy pobożności ludowej. Wykaz różnych propozycji wraz z teologicznym uzasadnieniem zob. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, tłum. J. Sroka, Poznań 2003, nr 94-287.

⁷³ Franciszek, *Dzieciątka Jezus...*

⁷⁴ Tenże, *Wielkie bogactwo społeczne*.

⁷⁵ Tenże, *Miłość cierpliwa...*

⁷⁶ Tenże, *Biblia w każdej rodzinie*, OssRomPol 10 (2014), s. 9.

⁷⁷ Tenże, *Każdego dnia odbudowujemy pokój w rodzinie*, s. 11.

⁷⁸ LS 237; zob. Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* (1998), nr 52.

⁷⁹ Franciszek, *Dzięki miłości...*, s. 52.

w oddaniu siebie, także w kryzysach, przy zaufaniu Bogu. To koherencja doświadczenia Boga i ludzkiego zaufania⁸⁰.

3.3. Szkoła życia społecznego

Doświadczenie życia domowego i wtajemniczenie w wiarę stawia przed rodziną zadania związane z życiem społecznym. Rodzina jest bowiem podstawową wspólnotą uspołecniającą ludzi przez nabywanie przez dzieci elementarnych cech umożliwiających kształtowanie odpowiedniego poziomu społeczeństwa⁸¹. Wagę tej kwestii wyraża papieskie zdanie wypowiedziane podczas spotkania z rodzinami w Manili 16 stycznia 2015 roku: „Każde zagrożenie dla rodziny jest zagrożeniem dla samego społeczeństwa”⁸².

Jako pierwszy wymiar w tej funkcji społecznej można wskazać świadectwo wytrwałej miłości i troskę o nią⁸³. Rodzina uczy kochania, przebaczenia, hojności, otwartości, przekraczania egoizmu i własnych potrzeb, dzielenia się z innymi⁸⁴, słuchania i posłuszeństwa rodzicom z poszanowaniem prawa wzrostu dzieci w różnych ich umiejętnościach⁸⁵. Następuje przez to uczenie miłości czynnej, przejawiającej się w dobrych dziełach⁸⁶, w otwarciu na potrzeby innych, w byciu obecnym, czujnym i troskliwym jak Maryja, w wyjściu poza własne bóle i sprawy, przez co dzieci uczą się prawdziwej obecności bliźnich w życiu⁸⁷. Taka otwartość zaczyna się w domu, gdzie dziecko spostrzega, że jest jedyne, ale nie samo. Z tego łatwiej przejść do rozpoznania ludzkości jako rodziny domagającej się

⁸⁰ Tenże, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, s. 27-28. „[...] rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu. Szczególnie zaś w rodzinie chrześcijańskiej [...] dzieci powinny [...] uczyć się poznawania Boga i oddawania Mu czci, a także miłości bliźniego [...]. Tam też zdobywają pierwsze doświadczenie zdrowej społeczności ludzkiej i Kościoła. Rodzina wreszcie wprowadza je stopniowo do wspólnoty państwowej i do Ludu Bożego” – Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*..., 3.

⁸¹ „Ponieważ Stwórca wszechrzeczy ustanowił związek małżeński początkiem i podstawą społeczności ludzkiej [...]. Rodzina jako taka otrzymała od Boga posłannictwo, by stać się pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa” – Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (1965), nr 11. Jan Paweł II przypomniał w tym kontekście, że pomiędzy osobą a społeczeństwem zachodzą współzależności i wzajemność. „Wszystko, cokolwiek się czyni na rzecz osoby, jest także dobrem wyświadczonym społeczeństwu, wszystko zaś, co się czyni na rzecz społeczeństwa, obraca się nażytek osoby” – CL 40.

⁸² Franciszek, *Chrońcie największy skarb*..., s. 19. „By przezwyciężyć rozpowszechnioną dzisiaj mentalność indywidualistyczną, jest potrzebny konkretny wysiłek solidarności i miłości; zaczyna się on w rodzinie poprzez wzajemne wspieranie się małżonków, a także przez troskliwość okazywaną przez jedno pokolenie drugiemu. W ten sposób rodzina staje się wspólnotą pracy i solidarności” – Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* (1991), nr 49.

⁸³ Franciszek, *Trzy miłości*...

⁸⁴ Tenże, *Chrońcie największy skarb*..., s. 18.

⁸⁵ Tenże, *Rodzice nie mogą rezygnować*..., s. 44-45.

⁸⁶ Tenże, *Chrońcie największy skarb*..., s. 20.

⁸⁷ Tenże, *Wielkie bogactwo społeczne*. Episkopat Ameryki Łacińskiej i Karaibów przypomniał wyraźnie w 2007 roku: „Rodzina [...] była i jest miejscem i szkołą komunii, źródłem wartości ludzkich i cywilnych oraz domem, w którym rodzi się ludzkie życie przyjmowane z otwartością i odpowiedzialnością. [...] Obowiązkiem rodziców jest [...] przygotowanie dzieci do miłości jako daru z siebie oraz pomoc w odkrywaniu ich powołania do służby” – *Aparecida*..., 302-303.

solidarności, jedności, zaufania, wsparcia, bezpieczeństwa, powściągliwości, przyjaźni, przechowywania wartości przez dziadków⁸⁸, niematerialnych dóbr narodu oraz ochrony przed społecznym rozkładem⁸⁹. W rodzinie dzieci uczą się więc wartości ważnych dla społeczeństwa, zwłaszcza piękna samego życia rodzinnego⁹⁰. Dlatego, zauważa Franciszek, „tam, gdzie w rodzinie panuje miłość, ta rodzina potrafi rozpalic serce całego miasta swoim świadectwem miłości”⁹¹.

W społecznej roli rodziny ważna staje się również służba życiu. Papież stwierdza, że „Jezusowi nie podobają się te małżeństwa, które nie chcą dzieci, które chcą pozostać bezowocne”⁹². Jednocześnie rodzina winna formować do szacunku wobec każdego życia i pojmowania go jako świętego od poczęcia do naturalnej śmierci⁹³. Ta troska obejmuje również wspieranie potrzebujących, wyizolowanych, samotnych i opuszczonych⁹⁴. W ten sposób rodzina może stać się szkołą życia i szkołą miłosierdzia.

Owe społeczne powinności nie są możliwe do wypełnienia bez nadziei. Ta z kolei rodzi się z osobistej relacji z Bogiem⁹⁵. W związku z tym tak ważny wkład w życie społeczeństwa wnoszą rodziny wierzące, które mając wspólnotę z Bogiem, stają się świadkami pozytywnego patrzenia na rzeczywistość.

3.4. Szkoła ewangelizowania

Drugim wymiarem służby społecznej rodzin jest ich udział w misji ewangelizacyjnej Kościoła. Z doświadczenia Boga i formacji wiary rodzi się potrzeba dzielenia tym, czym się żyje⁹⁶. Jest to naturalna logika Ewangelii. Ta służba realizuje się przez świadectwo życia i bezpośrednie głoszenie Dobrej Nowiny – „Tym, czego potrzebujemy, zwłaszcza w obecnych czasach, są wiarygodni świadkowie, którzy życiem, a także słowem ukazywali Ewangelię, rozbudzały fascynację Jezusem Chrystusem, pięknem Boga”⁹⁷.

⁸⁸ Franciszek, *Nadzieja dla społeczeństwa*, OssRomPol 1 (2015), s. 45-46.

⁸⁹ Tenże, *Rodzina oparta na związku mężczyzny i kobiety...*, s. 38.

⁹⁰ Tenże, *Chrońcie największy skarb...*, s. 20. „[...] konieczna okazuje się edukacja, która nauczałaby krytycznego myślenia i proponowała proces dojrzewania w kręgu wartości” – EG 64.

⁹¹ Tenże, *Uśmiech na pustyni miasta*, s. 57.

⁹² Tenże, *Trzy miłości...*

⁹³ Tenże, *Chrońcie największy skarb...*, s. 19.

⁹⁴ Tamże, s. 20; por. EG 187-192.

⁹⁵ Franciszek, *W domu Maryi*, s. 14-15. „Temat rozwoju zbiega się z tematem włączenia na zasadzie relacji wszystkich osób i wszystkich narodów do jednej wspólnoty rodziny ludzkiej, budowanej w solidarności na fundamentalnych wartościach sprawiedliwości i pokoju. Ta perspektywa znajduje decydujące światło w relacjach między Osobami Trójcy w jedynej Bożej Substancji” – CiV 54; SS 32-33.

⁹⁶ „Ten, kto spotkał Chrystusa, jak Samarytanka przy studni, nie może zachować dla siebie tego doświadczenia, ale odczuwa pragnienie, by się nim dzielić, aby prowadzić innych do Jezusa” – Franciszek, *Potrzebny jest tlen Ewangelii*, s. 18. „Pierwszą motywacją do ewangelizacji jest miłość Jezusa, jaką przyjęliśmy, doświadczenie bycia zbawionym przez Niego, skłaniające nas, by Go jeszcze bardziej kochać” – EG 264.

⁹⁷ Franciszek, *Potrzebny jest tlen Ewangelii*, s. 18. „Na mocy otrzymanego chrztu każdy członek Ludu Bożego stał się uczniem-misjonarzem (por. Mt 28,19). Każdy ochrzczony, niezależnie od

Chrześcijański styl życia, zakorzeniony w modlitwie, musi być jednoznaczny. Franciszek zwraca uwagę na to, że rodziny są narażone na mentalność światową, obciążoną indywidualizmem, konsumpcjonizmem, hedonizmem. Wobec tych zagrożeń konieczne staje się świadectwo wartości życia małżeńskiego i rodzinnego⁹⁸ oraz wartości wiary przeżywanej przez miłość, zgodę, radość, cierpienie. W ten sposób chrześcijanin staje się „chrystoforem”⁹⁹ i głosi miłość Bożą; małżonkowie czynią to na mocy sakramentu małżeństwa¹⁰⁰.

Ewangelizacja staje się więc ważnym wymiarem życia rodzinnego¹⁰¹. Jest też urzeczywistnieniem faktu, że wiara wszczepia ochrzczonych w świat dzięki mocy modlitwy. Realizuje się również chrześcijańskie powołanie do bycia głosem prorockim¹⁰². Nie chodzi jednak tylko o świadectwo odpowiedniego życia, ale o dawanie Jezusa i ukazywanie znaczenia Kościoła jako wspólnoty¹⁰³. W sposób szczególny misja ta skierowana jest w stronę osób dalekich od Boga i Kościoła, osądzanych i potępianych, a przejawia się w uznaniu bliźniego, w leczeniu ran, w budowaniu mostów, relacji i w udzielaniu pomocy¹⁰⁴, w życiu wiernością, cierpliwością, w otwarciu na życie, w szacunku dla starszych¹⁰⁵. Źródłem tego wszystkiego jest życie duchowe¹⁰⁶.

swojej funkcji w kościele i stopnia wykształcenia w wierze, jest aktywnym podmiotem ewangelizacji [...]. Nowa ewangelizacja powinna pociągać za sobą nowy protagonizm każdego z ochrzczonych” – EG 120; por. tenże, *Łzy są łaską*, OssRomPol 6 (2013), s. 5-6; zob. AL 200-201.

⁹⁸ Franciszek, *Dzieciątko Jezus...*; tenże, *Ewangelia małżeństwa. Przesłanie na VIII Światowe Spotkanie Rodzin w Filadelfii*, OssRomPol 1 (2015), s. 34.

⁹⁹ Tenże, *Potrzebny jest tlen Ewangelii*, s. 18.

¹⁰⁰ Tenże, *Ewangelia małżeństwa...*, s. 33. „Ten bowiem sakrament daje im moc i niejako ich konsekruje, by wiernie wypełniali swe obowiązki, by swe powołanie doprowadzili do właściwej mu doskonałości oraz by dawali, jak na nich przysłało, chrześcijańskie świadectwo wobec świata” – Paweł VI, Encyklika *Humanae vitae* (1968), nr 25.

¹⁰¹ Ten aspekt mocno podkreślał Jan Paweł II: „Uniwersalność, która nie zna granic, jest właściwym polem ewangelizacji ożywionej wewnątrznie zapalem misyjnym. Taka jest w istocie odpowiedź na wyraźny i niedwuznaczny nakaz Chrystusa: «Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu». Wiara i posłannictwo ewangelizacyjne rodziny chrześcijańskiej mają również owo tchnienie misyjności katolickiej. Sakrament małżeństwa, który podejmuje na nowo i nakłada obowiązek wszczepiony na chrzcie świętym i w bierzmowaniu – obrony i szerzenia wiary, czyni małżonków i rodziców chrześcijańskich świadkami Chrystusa *aż po krańce ziemi*, prawdziwymi i właściwymi *misjonarzami* miłości i życia. Pewna forma działalności misyjnej może być rozwijana już wewnątrz rodziny. Ma to miejsce wtedy, gdy któryś z jej członków nie wierzy lub nie praktykuje konsekwentnie. W tym przypadku inni członkowie rodziny winni dać mu żywe świadectwo ich wiary, które by go pobudziło i podtrzymało na drodze ku pełnemu przyłgnięciu do Chrystusa Zbawiciela” – FC 54.

¹⁰² Franciszek, *Chrońcie największy skarb...*, s. 19. „[...] Kościół powinien głosić z nową mocą to, co Ewangelia mówi o małżeństwie i o rodzinie, aby uzmysłowić ich znaczenie i wartość w zbawczym planie Bożym. Szczególnie konieczne jest stanowcze potwierdzenie, że te instytucje w rzeczywistości stanowią wyraz woli Boga”. EE 90. Sama przysięga małżeńska ma charakter profetyczny – zob. *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II...*, s. 369-371.

¹⁰³ Franciszek, *Chrońcie największy skarb...*, s. 20.

¹⁰⁴ Tenże, *Ewangelizacja jest naszą rewolucją*.

¹⁰⁵ Tenże, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, s. 29.

¹⁰⁶ Por. tenże, *Niech rodzina...* „Rodziny chrześcijańskie [...] [są] misyjne także w życiu codziennym, wykonując codzienne czynności, dodając do wszystkiego soli i zaczynu wiary!” – tenże, *Miłość cierpliwa...*

Trzeba więc widzieć rodzinę jako szkołę wyjścia do świata. Ten ewangelizacyjny i społeczny charakter chrześcijańskich rodzin trafnie oddaje modlitwa papieża Franciszka do Świętej Rodziny z dnia 27 października 2013 roku: „Naucz nas naśladować Twoje cnoty poprzez mądrą dyscyplinę duchową, daj nam jasne spojrzenie, umiające rozpoznać dzieło Opatrzności w codziennych realiach życia. [...] spraw, by odrodził się w nas szacunek dla milczenia, uczyn nasze rodziny Wieczernikami modlitwy i przemień je w małe Kościoły domowe, odnow pragnienie świętości, wspieraj w szlachetnym trudzie pracy, wychowania, słuchania, wzajemnego zrozumienia i przebaczenia. [...] obudź na nowo w naszym społeczeństwie świadomość sakralnego i nienaruszalnego charakteru rodziny [...]. Niech każda rodzina stanie się gościnnym mieszkaniem dobroci i pokoju dla dzieci i osób starszych, dla chorych i samotnych, dla ubogich i potrzebujących pomocy”¹⁰⁷.

4. Zadanie Kościoła

Wskazane wyżej zadania rodziny nie są podejmowane w próżni, ale dokonują się w przestrzeni Kościoła jako wspólnoty ochrzczonych. Dlatego cała wspólnota wierzących winna wspierać rodziny w ich właściwym ukierunkowaniu i posłannictwie. Franciszek dodaje rodzinom otuchy, wzywając cały Kościół do troski o nie, pomagania dzieciom i starszym. Szczególną rolę mają do odegrania w tym zakresie ruchy katolickie.

4.1. Wsparcie rodzin

Kościół jako wspólnota ochrzczonych winien okazywać wielorakie wsparcie dla rodzin. Służba ta przejawia się w tym, by wspierać działania wychowawcze za pomocą słowa Bożego, czego przykładem może być nauczanie św. Pawła w kontekście norm życia rodzinnego i życia miłością¹⁰⁸. Ważne jest wsparcie udzielone ojcom w ich misji w rodzinach. Jak zauważa Franciszek, ma to szczególne znaczenie z tego powodu, że „są oni dla nowych pokoleń niezastąpionymi strażnikami i przekazicielami wiary w dobroć, wiary w sprawiedliwość i w opiekę Bożą, jak św. Józef”¹⁰⁹. Oprócz tego troska Kościoła powinna objąć dzieci i starsze pokolenie. W ten sposób, zdaniem papieża, Kościół realizuje swoje macierzyństwo wobec pokoleń wierzących oraz świata pokazuje Boga jako ojca i matkę¹¹⁰.

¹⁰⁷ *Modlitwa Papieża Franciszka do Świętej Rodziny*, OssRomPol 12 (2013), s. 14.

¹⁰⁸ Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować...*, s. 44. Kościół powinien wspierać duchowe życie rodzin oraz pomagać rodzicom w procesie przekazywania wiary. „Wspólnota kościelna powinna ich wspierać i pomagać im we wdrażaniu modlitwy w rodzinie, słuchania słowa i znajomości Biblii. Dlatego Synod wyraża pragnienie, aby w każdym domu była Biblia i by była przechowywana w sposób godny, by można ją było czytać i posługiwać się nią w modlitwie. W razie potrzeby pomocą mogą służyć kapłani, diakoni lub odpowiednio przygotowani świeccy. Synod zalecił także tworzenie małych wspólnot, złożonych z rodzin, aby modlić się i rozważać wspólnie odpowiednie fragmenty Pisma” – Benedykt XVI, Adhortacja apostołska *Verbum Domini* (2010), nr 85.

¹⁰⁹ Franciszek, *Czego uczy ojciec*, s. 35.

¹¹⁰ Tenże, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, s. 28.

W kontekście nowej ewangelizacji, skierowanej do osoby, która zagubiła wiarę i poczucie sensu życia, nabiera to istotnego znaczenia¹¹¹.

Jednocześnie Kościół winien budzić entuzjazm z powodu życia rodzinnego, odważnie wspierać młode pokolenie w podejmowaniu decyzji o życiu małżeńskim i rodzinnym, co domaga się towarzyszenia ludziom przez pasterzy i przemawiania z mocą Ducha Świętego (*parresia*). W wymiarze globalnym chodzi o głos, że Ewangelia małżeństwa to Dobra Nowina dla świata. Jest to dlatego tak ważne, gdyż to rodziny zmieniają świat i jego historię¹¹².

4.2. Służba w dziele ewangelizacji

Również dzieło ewangelizacji prowadzone przez rodziny oczekuje wsparcia Kościoła, skoro ten jest „znakiem i narzędziem, żywym i skutecznym sakramentem zbawienia – dzieła miłosierdzia Boga i Jego łaski”¹¹³. W tym kontekście Franciszek modlił się o nową Pięćdziesiątnicę, by obrady synodalne w 2014 roku rozpały nadzieję i kreatywną miłość, co umożliwi przepowiadanie Ewangelii, także Ewangelii małżeństwa, z dynamizmem obecnym w Kościele pierwszych wieków¹¹⁴. Dzisiejszy świat domaga się bowiem zaangażowanego głoszenia prawdy o małżeństwie i rodzinie, w szerszej perspektywie miłości, otwarcia na życie, jedność, miłosierdzie, dzielenie się i solidarności¹¹⁵. To możliwe jest przy organicznym przymierzu pomiędzy rodziną a parafią – są to miejsca urzeczywistniania się komunii miłości, przy czym wspólnota chrześcijańska winna być uwolniona od zbytniego kierownictwa, instytucjonalności, a coraz bardziej otwarta na dialog¹¹⁶.

Szczególną pomocą w ewangelizacyjnej służbie rodziny są także ruchy i stowarzyszenia katolickie¹¹⁷. Ich członkowie, prowadzeni przez słowo Boże, powinni budować życie swoich rodzin na solidnym duchowym fundamencie¹¹⁸, co postulował już Sobór Watykański II, zachęcając do grupowania rodzin w zespoły¹¹⁹.

5. Wnioski

Powyższa refleksja prowadzi do następujących wniosków:

a) Rodzina ma swoje zakotwiczenie w zamyśle stwórczym Boga. Dlatego stanowi naturalne środowisko życia człowieka i jego wzrastania w wymiarze

¹¹¹ Tenże, *Potrzebny jest tlen Ewangelii*, s. 18-19. W tę rzeczywistość wpisuje się również wsparcie małżeństwa i rodziny w sytuacji trudności w utrzymaniu tego związku. Rola duszpasterza i wspólnoty wiary jest nieodzowna – Synod 52. „Naszym pragnieniem jest towarzyszyć każdej i wszystkim rodzinom, aby odkryły najlepszy sposób przezwyciężenia trudności napotykaných na swojej drodze” – tamże 56.

¹¹² Franciszek, *Dar odnowionej bliskości...*, s. 49.

¹¹³ Tenże, *Jeśli brakuje wina radości*, s. 7.

¹¹⁴ Tamże, s. 8.

¹¹⁵ Tenże, *Ewangelia małżeństwa...*, s. 34.

¹¹⁶ Tenże, *Kluczowe przymierze*, *OssRomPol* 10 (2015), s. 58.

¹¹⁷ AL 229

¹¹⁸ Franciszek, *Ewangelia małżeństwa...*, s. 34; tenże, *Chrońcie największy skarb...*, s. 18; zob. *Aparecida...*, 437.

¹¹⁹ Sobór Watykański II, *Dekret o apostołstwie świeckich...*, 11; zob. Synod 77.

podstawowych wartości ludzkich, zachowań, wiary i życia społecznego w jego różnych aspektach.

b) Źródłem rodziny jest sam Bóg, Jego stwórcza i uzdrawiająca miłość. Zasadą życia jest Jezus Chrystus i Jego Ewangelia jako reguła. Nie wystarczy tylko wierzyć; konieczne staje się wyznawanie Boga, uznanie Jego autorytetu i okazywanie posłuszeństwa Jego prawu. Jednocześnie przyjmowanie tchnienia Ducha Świętego umożliwia budowanie jedności i wypełnianie powołania przez każdą rodzinę.

c) Małżeństwo i rodzina są narażone na różne trudności. Zagrożenia płyną ze strony promowania i nieraz realizowania stylu życia naznaczonego świeckością, konsumizmem, materializmem, szeroko rozumianą bezbożnością. Także przepracowanie dorosłych czy trudności ekonomiczne nie ułatwiają życia rodzinnego. Z kolei zranienie grzechem prowadzi do samotności, rezygnacji, wyzbycia się radości.

Niebezpieczeństwa tkwią również w różnych ideologizmach, rozerwaniu więzi rodziny i szkoły w sferze wychowania, społecznym zaburzeniu powinności rodzicielskich, kreśleniu niewłaściwego kształtu rodziny. Przewyciężenie tych trudności domaga się wspierania rodzin oraz ich odpowiedniej formacji.

d) Papież Franciszek mocno podkreśla konkretne zadania, w których rodzina realizuje swoją tożsamość. Jest ona środowiskiem wzrastania w wartościach i w cnotach ogólnoludzkich oraz wchodzenia w świat i w funkcjonowanie społeczne. Rodzina chrześcijańska zyskuje szczególną misję przekazywania wiary dzieciom, ich duchowej formacji, uczenia życia eklesjalnego oraz udziału w ewangelizacji poprzez świadectwo i głoszenie Dobrej Nowiny.

e) Rodzina w wielu jej wymiarach domaga się duchowego, formacyjnego, działaniowego wsparcia ze strony Kościoła, który jako wspólnota wierzących realizuje dzieło ustanawiania królestwa Bożego w świecie. W sposób szczególnie owa pomoc winna być okazana najsłabszym i najbardziej potrzebującym.

Bibliografia

- XIV Zgromadzenie Zwyczajne Synodu Biskupów, *Powołanie i misja rodziny w Kościele i świecie współczesnym. Dokumenty i komentarz*, Kraków 2016.
- Aparecida. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy*, tłum. K. Zabawa, K. Łukoszczyk, Gubin 2014.
- Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini* (2010).
- Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (2009).
- Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est* (2006).
- Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi* (2007).
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Amoris laetitia* (2016).
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (2013).
- Franciszek, *Biblia w każdej rodzinie*, OssRomPol 10 (2014), s. 9.

- Franciszek, *Chrońcie największy skarb waszego kraju*, OssRomPol 2 (2015), s. 18-20.
- Franciszek, *Czego uczy ojciec*, OssRomPol 3-4 (2015), s. 34-35.
- Franciszek, *Dar odnowionej bliskości między rodziną a Kościołem*, OssRomPol 10 (2015), s. 47-50.
- Franciszek, *Dobre wychowanie*, OssRomPol 6 (2015), s. 43-44.
- Franciszek, *Dzieciatko Jezus prawdziwym pocieszycielem*, www.papiez.wiara.pl/doc/2894675.Dzieciatko-Jezus-prawdziwym-pocieszycielem [dostęp: 27.12.2015].
- Franciszek, *Dzięki miłości czujemy się jak w domu*, OssRomPol 10 (2015), s. 51-52.
- Franciszek, *Dziękujemy, drogi i umiłowany papieżu Pawle VI*, OssRomPol 11 (2014), s. 22-23.
- Franciszek, Encyklika *Laudato si'* (2015).
- Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* (2013).
- Franciszek, *Ewangelia małżeństwa. Przesłanie na VIII Światowe Spotkanie Rodzin w Filadelfii*, OssRomPol 1 (2015), s. 33-34.
- Franciszek, *Ewangelizacja jest naszą rewolucją*, www.papiez.wiara.pl/doc/2580689.To-jest-ewangelizowane-to-jest-nasza-rewolucja [dostęp: 20.12.2015].
- Franciszek, *Hymn do matek*, OssRomPol 2 (2015), s. 52-53.
- Franciszek, *Ile razy mówimy „dziękuję” w rodzinie?*, OssRomPol 12 (2013), s. 7-9.
- Franciszek, *Jeśli brakuje wina radości*, OssRomPol 10 (2014), s. 7-8.
- Franciszek, *Każdego dnia odbudowujemy pokój w rodzinie*, OssRomPol 12 (2013), s. 10-12.
- Franciszek, *Kluczowe przymierze*, OssRomPol 10 (2015), s. 57-58.
- Franciszek, *Lzy są łaską*, OssRomPol 6 (2013), s. 5-6.
- Franciszek, *Maryja i Symeon z Dzieciatkiem na rękę*, OssRomPol 2 (2015), s. 50-51.
- Franciszek, *Milosierdzie Boga dla świata*, OssRomPol 5 (2013), s. 41-43.
- Franciszek, *Miłość cierpliwa, która rodzi radość*, www.osservatoreromano.va/pl/news/miosc-cierpliwa-ktora-rodzi-radosc [dostęp: 15.12.2015].
- Franciszek, *Nadzieja dla społeczeństwa*, OssRomPol 1 (2015), s. 45-46.
- Franciszek, *Nie ulegajmy pesymizmowi i zniechęceniu*, OssRomPol 5 (2013), s. 10-11.
- Franciszek, *Niech rodzina będzie miejscem przebaczenia!*, www.papiez.wiara.pl/doc/2897380.Niech-rodzina-bedzie-miejscem-przebaczenia [dostęp: 31.12.2015].
- Franciszek, *Obecność Papieża jest gwarancją*, OssRomPol 11 (2014), s. 19-21.
- Franciszek, *Od początku stworzenia Bóg błogosławi ludzką miłość*, OssRomPol 10 (2015), s. 15-17.
- Franciszek, *Ona jest Matką każdej zranionej rodziny*, OssRomPol 2 (2015), s. 13-14.
- Franciszek, *Pierwszymi świadkami są kobiety*, OssRomPol 5 (2013), s. 46-47.
- Franciszek, *Pokój w świecie zaczyna się w domu*, OssRomPol 2 (2014), s. 38-39.
- Franciszek, *Potrzebny jest tlen Ewangelii*, OssRomPol 12 (2013), s. 18-19.
- Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci*, OssRomPol 6 (2015), s. 44-46.
- Franciszek, *Rodzina oparta na związku mężczyzny i kobiety jest faktem antropologicznym*, OssRomPol 12 (2014), s. 37-38.
- Franciszek, *Rodzina światłem w ciemności świata*, OssRomPol 10 (2015), s. 13-14.
- Franciszek, *Te dzieci są ogniwami łańcucha*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/chrzestp_12012014.html [dostęp: 20.12.2015].

- Franciszek, *Trzy miłości w związku małżeńskim*, www.osservatoreromano.va/pl/news/trzy-milosci-w-zwiazku-z-malzenstwem [dostęp: 20.12.2015].
- Franciszek, *Uśmiech na pustyni miasta*, OssRomPol 10 (2015), s. 56-57.
- Franciszek, *W domu Maryi*, OssRomPol 10 (2013), s. 13-15.
- Franciszek, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, OssRomPol 12 (2013), s. 27-29.
- Franciszek, *Wielkie bogactwo społeczne*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/ekwador_msza_06072015.html [dostęp: 1.12.2015].
- Franciszek, *Złoty węzeł*, OssRomPol 10 (2015), s. 59-60.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici* (1988).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* (2003).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (1981).
- Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* (1991).
- Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens* (1981).
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (1979).
- Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis* (1987).
- Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* (1998).
- Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*, red. W. Zega, Kraków 1999.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, tłum. J. Sroka, Poznań 2003.
- Kwiatki papieża Franciszka / kard. Jorge Mario Bergoglio*, red. P. Ślabeek, tłum. X. Bordas i in., Kraków 2013.
- Leon XIII, Encyklika *Arcanum divinae sapientiae* (1880), w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 1997, nr 687-691.
- Modlitwa Papieża Franciszka do Świętej Rodziny*, OssRomPol 12 (2013), s. 14.
- Paweł VI, Encyklika *Humanae vitae* (1968).
- Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis* (1965).
- Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (1965).
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965).

Słowa kluczowe: duchowość rodzinna, rodzinna ewangelizacja, chrześcijańskie wychowanie, zagrożenia dla rodzin, zadania rodziny

Keywords: family spirituality, family evangelization, Christian upbringing, threats to families, tasks of family